

Funktionærlovens forhistorie inden for Det konservative Folkeparti

Af Carl Gustav Johannsen

Funktionærgruppens kraftige vækst i vort århundrede betød, at det politiske liv tilførtes et nyt element, hvis reaktioner på 1930'ernes krise ikke blot var bestemt af gruppens objektive interessesituation, men også af ønsket om at hævde en særlig mellemstandsidentitet, selv om det materielle grundlag for en sådan var smuldreret.

Med udgangspunkt i danske forhold – nærmere bestemt funktionærlovens forhistorie – belyser cand. phil. Carl Gustav Johannsen de danske funktionærers rolle i forbindelse med lovens tilblivelse. Det konservative Folkeparti spillede en central rolle, og derfor gives en nærmere redegørelse for partiets funktionærpolitik samt for den katalysatoreffekt, den fik for den interne udvikling i partiet. Hovedtesen er, at Det konservative Folkepartis funktionærpolitiske initiativ i foråret 1937 var affødt af et pres fra funktionærerne.

I april 1938 fik Danmark en funktionærlovgivning, der regulerede retsforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer i det private erhvervsliv på områder som opsigelse, løn under sygdom m. m. Initiativtageren til funktionærloven var Det konservative Folkeparti, idet partiet i maj 1937 fremsatte et lovforslag, der kom til at danne grundlag for den i april 1938 vedtagne funktionærlov.

Ved førstebehandlingen af det konservative forslag fik princippet om en særlovgivning for funktionærer alene tilslutning fra de tre borgerlige partier – Det konservative Folkeparti, Det radikale Venstre og Venstre. Tilsammen mønstrede de tre partier dog et flertal i folketing og lands ting. Socialdemokratiet var oprindeligt modstander af en funktionærlovgivning, idet man mente, at funktionærerne qua lønarbejdere bedst fik deres interesser sikret gennem faglig organisering og gennem sociale reformer med gyldighed for alle arbejdere.

Efter førstebehandlingen af det konservative forslag ændrede Socialdemokratiet imidlertid signaler og gik sammen med De radikale i gang med at omarbejde Det konservative Folkepartis forslag. Herigennem æn-

dredes en række konkrete bestemmelser i forslaget i funktionærernes favør, og tekniske skavanker, det konservative forslag var behæftet med, blev afbødet. Funktionærloven var således i sit princip et produkt af borgerlig politik, mens den i sit konkrete indhold i høj grad var resultatet af et socialdemokratisk-radikalt samarbejde.

Ved lovens 3. behandling var der bred enighed mellem de fire gamle partier om at anbefale dens vedtagelse bortset fra, at De konservative stod splittet i landstinget, hvor Axel B. Lange argumenterede for at undlade at stemme, mens partifællen Halfdan Henriksen anbefalede at stemme for.

Valget af den interne beslutningsproces i Det konservative Folkeparti forud for initiativet i maj 1937 som emne er sket ud fra følgende begrundelse. For det første stod partiet som initiativtager, for det andet var det det eneste parti, hvor der i sidste instans var uenighed om funktionærloven, og endelig var partiet vel det første, der i sit program (fra 1915) formulerede en appel direkte rettet til funktionærgruppen¹. Det følgende vil forhåbentlig således kunne bidrage dels til funktionærlovens forhistorie og dels til en øget indsigt i partiets indre struktur.

Initiativet i maj 1937 var affødt af et pres fra funktionærerne. For de tekniske funktionærer og arbejdsledernes vedkommende blev presset formidlet af det konservative folketingsmedlem O. P. Bouet. For den langt mere talstærke gruppe af handels- og kontormedhjælpere kanaliseredes presset via Konservativ Ungdom (KU). O. P. Bouet var formand for Fællesrepræsentationen for danske Funktionærforeninger og havde som sådan kendskab til stemningen blandt arbejdsledere og tekniske funktionærer, hvorved en grundlæggende forudsætning for en formidlerrolle var til stede. Påvisningen af, at KU for handels- og kontormedhjælpernes vedkommende udøvede en lignende funktion bygger dels på en redegørelse for bevægelsens sociale rekruttering, dels på en på utrykt arkivmateriale funderet analyse af den interne udvikling i partiet, hvor forhandlingerne i det i 1931 nedsatte interne funktionærudvalg vil blive søgt rekonstrueret².

1. A. F r a e n k e l: *Politisk læsebog I* (1918) s. 230.

2. Hovedkilden hertil er funktionærudvalgets forhandlingsprotokoller fra 1935–38, der ikke er afleveret til RA, men opbevares på Det konservative Folkepartis hovedkontor. En del af partiets arkiv er dog afleveret til RA, og af den del har jeg især benyttet pk. nr. 9 (protokoller for forretningsudvalg og hovedbestyrelse fra 21.4.34–23.6.36) og pk. nr. 15 (protokoller for repræsentantskab og landsråd fra d. 7.10.32–21.4.34). I øvrigt henviser jeg generelt til mit utrykte speciale: »Det konservative Folkepartis funktionærpolitik 1915–38, med særligt henblik på 30'erne«, Århus 1975 forkortet J o h a n n s e n).

Den skitse, der i den forbindelse vil blive tegnet af 1930'ernes KU, vil udgøre et supplement til det billede, såvel apologeter som kritikere har leveret. Her har nemlig enten en idemæssig- (påvisning af fascistiske elementer i KU's ideologi – hvilket ikke er svært) eller en politisk-organisatorisk synsvinkel (betoning af KU's imitation af tysk nazisme i påklædning, hilsen og organisationsformer) været dominerende³. Herved er vigtige sammenhænge ladet upåagtet – et forhold, der i artiklen vil blive søgt ændret gennem den her anlagte sociale synsvinkel.

Funktionærernes sociale problemer var i første omgang forårsaget af krisen, hvortil kom strukturelle momenter (en foregående meget stærk tilstrømning til handels- og kontormedhjælperfaget og fagets lave organiseringsgrad⁴), der forstærkede krisens virkninger. Det særlige for funktionærproblematikken var imidlertid, at der til den sociale- og rent materielle problematik stødte spørgsmål af social-psykologisk art – nemlig spørgsmål vedrørende funktionærernes sociale tilhørsforhold, deres sociale identitet. Derfor må også HKs indmeldelse i 1932 i De samvirkende Fagforbund (DsF) inddrages som en begivenhed af største betydning for funktionærspørgsmålets videre udvikling i 30'ernes Danmark. Skridtet ind i DsF betød nemlig ikke blot, at forbundet opnåede større slagkraft i sin faglige politik, men var også udtryk for et ønske fra HKs side om at integrere medhjælperne i fagbevægelsen. For de medhjælperer, der holdt fast ved illusionen om funktionæren som tilhørende en særlig mellemstand, var indmeldelsen i 1932 anledning til, at KU blev udsat for krav fra medlemsside. Gennem læserbreve i Konservativ Ungdom rettede medlemmerne følgende spørgsmål til ledelsen: 1. Kan en KUEr forsvare at stå som medlem af det »røde« HK? 2. I benægtende fald: Hvilke alternativer til denne faglige organisation kan KU da opstille? Ledelsens svar rummede en utvetydig afvisning af medlemskab i HK, der stempledtes som en ren og skær politisk propagandaorganisation⁵. Mere indirekte

3. Jette Hovmand: *Korporative- og ikke-parlamentariske ideer i Konservativ Ungdom i 30'erne*, (Århus, 1969, utrykt speciale); P. Loft: *Et bevæget tiår i: Konservativ Ungdom 1904-44*, red. Aksel Møller, (1944); Aage Trømmer: *Oprøret i KU i 1938*, i: *Hilsen til Hæstrup* (1969); K. Winding: *Konservatismen i Danmark*, spec. ss. 118-125 (1946); J. Winther: *Fra krise til krig 1929-40*, spec. afsnittet (KU i tidens malstrøm« (1966). Ansatser til en behandling af KU udfra en social synsvinkel findes hos Gustav Pedersen: *Bogen om handels- og kontormedhjælperne og deres organisation* (1950), spec. ss. 276-92.

4. For en nærmere redegørelse herfor, se Johannsen, 1975, se note 2, spec. afsnit 23.

5. »Konservativ Ungdom«, d. 1/2 og 15/2 og 1/3-1932.

afspejledes presset fra funktionærerne i forhandlingerne i partiets funktionærudvalg, hvor såvel repræsentanter for KU som O. P. Bouet gang på gang henviste til stigende utålmodighed blandt funktionærerne for at underbygge krav over for partiet om en funktionærlovgivning.

Funktionærpolitikken før 1932

En udpræget mangel på udadvendthed og på aktiv støtte fra funktionærkredse karakteriserede konservativ funktionærpolitik i perioden 1915 til 1932. På to felter udfoldede partiet dog aktiviteter – på det praktisk-politiske – inden for det under Socialrådet i 1923 nedsatte og i 1929 ophævede funktionærudvalg og på det ideologiske felt gennem den konservative folketingsmand, dr. phil. Arnold Fraenkels forfatter- og foredragsvirksomhed.

I funktionærudvalget sad O. P. Bouet som repræsentant for Fællesrepræsentationen og indhøstede der en række erfaringer i praktisk funktionærpolitik. Det var erfaringer, partiet senere kunne udnytte og udnyttede – første gang i 1933⁶ – til hypning af egne partipolitiske kartofler.

A. Fraenkel tilhørte i Det konservative Folkeparti den fløj, der lagde vægt på, at der fandtes en bred folkelig basis med tyngdepunkt i byernes mellemstand for partiets politik. Som Asger Karstensen understregede Fraenkel det folkelige i partiets navn fremfor det konservative.

Gennem sit samfundsvidenskabelige og historiske forfatterskab søgte Fraenkel at tilpasse en folkelig, anti-socialistisk, politisk strategi til vilkårene under en monopolistisk kapitalisme eller med hans egne ord til den koncentrerede bedrifts vilkår⁷. På dette punkt adskiller han sig radikalt fra Asger Karstensen, der som bekendt idealiserede smådriften og betragtede kapitalkoncentrationen som et inderligt overflødigt fænomen. Fraenkel indså ganske vist klart kapitalkoncentrationens alvorlige sociale følgevirkninger for den »gamle mellemstand«, men han betragtede ikke desto mindre – ud fra overvejelser vedrørende mulighederne for en økonomisk fremgang – koncentrationen af kapital som et nødvendigt onde⁸.

I en situation, hvor en traditionel støttegruppes sociale og økonomiske

6. Om funktionærudvalgets arbejde, se O. P. Bouet: *Privatfunktionærstanden* (1948), s. 24–31; H. G. Carlsen: *Træk af funktionærrettens udvikling* (1960), s. 34–36.

7. A. Fraenkel: *Politisk læsebog I* (1918), spec. s. 85–96, 111–174; *s a m m e*, *Funktionærspørgsmålet – politisk belyst* (1928); *s a m m e*, *Mellemstanden* (1932), spec. s. 1–7, 189–290.

8. Fraenkel, *Mellemstanden* (1932), s. 230–33, 243–45.

betydning – som følge af kapitalens koncentration – stadig blev reduceret⁹, var en appel til den talmæssigt stærkt voksende funktionærgruppe Fraenkels svar på spørgsmålet om en adækvat politisk strategi for en folkelig antisocialisme.

Da Fraenkel især henvendte sig til arbejdsgiverkredse, kom han til stærkt at fremhæve arbejdsgivernes egen interesse i gennem sociale indrømmelser og privilegier til funktionærerne at sikre sig gruppens loyalitet over for det bestående. At hans agitation ikke havde karakter af en moralsk appel om bedre arbejdsgiveretik fremgår tydeligt af følgende passage i et foredrag holdt i 1928 i Dansk Principalforening. Her siges det ligeså: »Hovedsagen er, at man er klar over, hvad man vil. At man ikke er rørt over sin egen humanitet, når man kun gør, hvad der simpelthen er i ens egen interesse, så snart man har set, hvad det betyder, om funktionærstanden drages op til en selv som en borgerlig mellemstand, eller om den synker ned til en højere lønnet arbejderstand«¹⁰.

Målet for konservativ funktionærpolitik var således – efter Fraenkels opfattelse – negativt bestemt; nemlig ad socialpolitisk vej at sikre funktionærgruppen som et samfundsbevarende potentiale eller mere konkret formuleret: gennem en social privilegiepolitik at hindre dens integration i fagbevægelsen og i Socialdemokratiet.

Da imidlertid midlerne til varetagelse af arbejdsgivernes langsigtede, politiske interesser bestod i sociale indrømmelser, dvs. indskrænkninger i den enkelte arbejdsgivers ret til hensynsløs forfølgning af kortsigtede profitinteresser, var en modstand i principalkredse at vente. Fraenkel peger f. eks. på, at funktionæren blev sikret kår og arbejdsvilkår, der gør det muligt for denne at føre et »kulturliv«¹¹. Over for mulighederne for at vinde forståelse i principalkredse for at yde på kort sigt til sikring af langsigtede interesser var Fraenkel pessimist¹². Derfor stillede han sig heller ikke på forhånd fremmed over for tanken om en funktionærlovgivning gennemført i form af et politisk diktat.

Funktionærpolitikens saglige indhold

På flere områder bestod der inden for Det konservative Folkeparti uenighed om funktionærpolitikens praktiske udformning. Centralt var her spørgsmålet om en funktionærlovgivnings gyldighedsområde.

9. Fraenkel, 1918, s. 127, samme, 1932, s. 244.

10. Fraenkel, 1928, s. 10.

11. Fraenkel, 1928, s. 11–16, samme, 1932, s. 255.

12. Fraenkel, 1932, s. 3–4, 242.

Fraenkel mente f. eks., at en lovgivning i en eller anden form også måtte omfatte arbejdskårene (nærmere bestemt en minimumsløn¹³), mens tanken om en sådan afvistes af KUs formand (1932–36) og chefideolog Jack G. Westergaard¹⁴. Jack Westergaard begrundede sin afvisning med en henvisning til den nivellerende effekt på lønningerne, en sådan minimumsløn måtte formodes at have. (I øvrigt var en tendens til at tilstræbe en maksimal differentiering funktionærerne indbyrdes et karakteristisk træk ved konservativ funktionærpolitik, hvilket bl. a. kom til udtryk i partiets forslag fra maj 1937). Fraenkel havde også haft minimumslønnens nivellerende effekt i tankerne; men han vurderede elendige lønforhold som en større trussel mod funktionærernes mellemstandsbevidsthed end en evt. nivellering af lønningerne.

Konservativ funktionærpolitik omfattede mere end en regulering af retsforholdet mellem arbejdsgiver og funktionær¹⁵; men da netop dette spørgsmål var kontroversielt både inden og uden for partiet, skal opmærksomheden samles herom.

Hvilke grupper af arbejdsgivere skulle en regulering omfatte? Spørgsmålet havde andet end blot akademisk interesse, idet der fra detailhandlens side allerede i efteråret 1936 i partiets funktionærudvalg blev fremsat stærke krav om dispensation fra en fremtidig funktionærlovgivning. Kravet blev fremsat med en henvisning til standens i forvejen anspændte økonomi. Selv om Fraenkel ikke i sine skrifter udtrykkeligt havde taget afstand fra dispensationstanken, er der ingen tvivl om, at han var mod en sådan. Således var det hans opfattelse, at normerne for en lovgivning skulle fastsættes ud fra praksis i større virksomheder og om fornødent påtvinges de mindre¹⁶. Herved fik funktionærpolitikken erhvervsstrukturpolitiske undertoner, hvilket i øvrigt falder udmærket i tråd med Fraenkels syn på kapitalkoncentrationen og produktivitetsudvikling.

Derimod var der hos KU her en åbenbar kløft mellem teori og praksis. Ud fra en idealisering af smådriften¹⁷ krævede man beskyttelse af den mindre selvstændige bedrift, men stod samtidig som en af de kraftigste fortalere for en funktionærlovgivning, og var der en ting, funktionærloven – såvel i sin oprindelige som i sin endelige skikkelse – ikke var udtryk for, så var det en beskyttelse af den mindre handlende.

13. Fraenkel, 1928, s. 11–16.

14. Jack G. Westergaard: *Privatfunktionæren*, »Det nye Danmark«, jan. 1935.

15. D. 21.11.1933 fremsatte Det konservative Folkeparti med Bouet som ordfører et lovforslag om pensionskasser.

16. Fraenkel, 1932, s. 255–56.

17. Aksel Møller: *Ungkonservatisme* (1936), s. 20–23, 99–100.

Den omtalte kløft blev dog næppe af KU forstået som en sådan, idet KU i sit samfundssyn jo ikke opererede med fundamentale interessemodsetninger klasserne imellem. Misbrug og overgreb fra principalside mod funktionærer blev i KU ideologisk tolket som eksempler på manglende arbejdsgivermoral og ikke som udtryk for objektive, økonomiske tvangsmekanismers gennemslag¹⁸.

Detailhandelens dispensationskrav fik ingen afgørende betydning for konservativ funktionærpolitik, idet kravet ikke var imødekommet i det i maj 1937 fremsatte forslag. Ganske vist krævede De konservative og Venstre senere i en mindretalsudtalelse i forbindelse med afgivelsen af betænkningen, at virksomheder med 2 eller færre ansatte skulle undtages fra loven; men forbeholdet var af rent formel karakter, idet de to partier til trods for manglende imødekommenhed fra regeringspartiernes side alligevel i sidste instans stemte for loven.

M. h. t. spørgsmålet om hvilke kategorier af lønmodtagere en funktionærlov skulle omfatte, var der blandt dets tilhængere inden for Det konservative Folkeparti to markante positioner, nemlig isolations- og integrationsstrategien¹⁹. Isolationsstrategien, som Fraenkel var talsmand for og Bouet tilhænger af, gik ind for en snæver og præcis afgrænsning af funktionærbegrebet i loven og lagde vægt på en skarp adskillelse mellem funktionær og arbejder. Integrationsstrategien havde sine fortalere inden for KU og støttedes af Christmas Møller. Ifølge denne strategi var et udflydende og fleksibelt funktionærbegreb at foretrække, idet et sådant åbnede mulighed for dele af arbejderklassens integration – gennem opnåelse af funktionærstatus – i mellemstanden.

Divergenserne mellem de to synspunkter kom til udtryk i de stadigt vekslende benævnelser, som partiets funktionærlovsforslag blev forsynet med under sin tilblivelse, idet skiftevis en almen- og en specifik funktionærrettet titel betegnede forslaget²⁰.

Bag de to strategier lå forskellige opfattelser af den sociale- og økonomiske udvikling og af vilkårene for en anti-socialistisk, politisk strategi. Til Fraenkels defensive – i forhold til Socialdemokratiet og fagbevægelsen – isolationsstrategi svarede et billede af en ekspansiv, kapita-

18. Aksel Møller: *Politik* (1933), s. 54–55, samme, 1936, s. 20–21, 29–31, 103.

19. Referat af møde i Det konservative Folkepartis funktionærudvalg, d. 27.11.1936, Det konservative Folkepartis Arkiv, Hovedkontoret.

20. Det første udkast til funktionærloven havde som titel, forslag til lov om arbejdsaftaler, efter mødet d. 27.11.1936 (jf. note 19) ændredes den til forslag til lov om arbejdsaftaler for funktionærer og andre, det i maj fremsatte forslag havde titlen forslag til lov om individuelle arbejdsaftaler.

listisk økonomi²¹, mens KUs offensive integrationsstrategi modsvarede af forestillinger om en stillestående og kriseram økonomi²². De forskellige analyser af den sociale- og økonomiske udvikling hænger sikkert sammen med, at Fraenkel udviklede sine ideer allerede i perioden før 1. verdenskrig, mens KU-ideologien udformedes under indtryk af arbejderbevægelsens nederlag i Italien, Tyskland m. fl. i mellemkrigstiden.

KU og funktionærspørgsmålet 1932–december 1936

KUs sociale rekruttering

KU var med sine 30.000 medlemmer en af 30'ernes største – om ikke den største – politisk-aktive ungdomsorganisation²³. Ved årtiets begyndelse indledtes en veritabel eksplosion i medlemstallet, der dog i 1935 afløstes af stagnation²⁴ og senere af direkte tilbagegang. De følgende tal stammer alle fra »storhedstiden« i 1930'ernes begyndelse og midte.

Geografisk udgjorde hovedstadsområdet foreningens tyngdepunkt, idet 1/3 af medlemmerne i juni 1934 kom her fra. På samme tidspunkt talte f. eks. alle KU-foreninger i Jylland kun 17 flere medlemmer end Københavns KU. I en række amter var den eksplosive medlemstilgang fra 1933 til 1934 et ukendt fænomen – således i Thisted, Hjørring, Ålborg og Viborg amter, og på Lolland-Falster var der endog tale om en tilbagegang. Af den samlede fremgang fra 1. juni 1933 til 1. juni 1934 på i alt 7.090 medlemmer tegnede Københavns KU sig for over halvdelen (3.926). Stærk fremgang var dog også at spore i en række større provinsbyer som Odense (2.465 til 3.276) og Vejle (651 til 1.117). Den relativt stærkeste fremgang havde man i Sønderjylland med 700 til 1.643 (alle tal fra hhv. 1. juni 1933 og 1. juni 1934)²⁵.

M. h. t. medlemmernes fordeling på køn og alder foreligger – mig bekendt – intet fuldstændigt statistisk materiale, men ifølge Leo Dane (formand for KU 1938–40) domineredes medlemsmassen i 1930'ernes midte af unge mellem 20 og 25 år. Mod slutningen af tiåret kunne imidlertid spores en tendens til overvægt for aldersgruppen fra 16–20 år²⁶.

21. Fraenkel, 1932, s. 244.

22. Aksel Møller, 1936, s. 95–104.

23. DsU, 1937: 27.277 mdl., Venstres Ungdom, 1933: 45.000 medl., KU, 1935–36, 30.000 mdl., VUs høje tal skyldtes mest, at foreningen var nogenlunde den eneste balarrangør på landet, Vagn Dybdahl: *Krise i Danmark* (1975), s. 202–205.

24. Loft, 1944, s. 308.

25. »Konservativ Ungdom«, 1.8.1934.

Fordelingen mellem mandlige og kvindelige medlemmer var efter Leo Danes skøn fifty-fifty, hvilket i så fald ikke afspejledes hverken i de ledende organer eller blandt lokalformændene (se nedenfor).

I KUs ledende organer finder vi en i forhold til befolkningens gennemsnit markant overrepræsentation af handels- og kontormedhjælpere. I KUs forretningsudvalg, der bestod af 9 medlemmer, var således 1. september 1933 de 6 privatfunktionærer (assistent, bogholder, prokurist), 1 akademiker og 2 beskæftiget i landbruget²⁷. Den 1. november 1935 var der i forretningsudvalget kun 3 privatfunktionærer, 2 redaktører, 1 akademiker, 2 ansatte inden for landbruget samt en »slagteriarbejder«, som KU i sin iver for at præsentere sig som en ægte folkelig bevægelse gjorde et stort nummer ud af. I virkeligheden var »slagteriarbejder« Asger Jensen slet ikke slagteriarbejder i gængs forstand, men derimod salgsschauffør for et slagteri og i egenskab heraf medlem af Slagteriarbejderforbundet²⁸. Også blandt lokalformændene var privatfunktionærerne talstærkt repræsenterede, idet 93 af 141 (i 1933) og 111 af 163 (i 1935) var funktionærer. Noget repræsentativt udsnit af befolkningen udgjorde KU-formændene ikke, idet der i 1935 ikke fandtes en eneste af KUs 163 lokalforeninger med en arbejder eller en lærling som formand, ligesom alle formænd i 1935 var *formænd* i ordets allerbøgstaveligste forstand²⁹. I KUs repræsentantskab gentager den stærke overrepræsentation af funktionærer sig³⁰.

For medlemsmassens vedkommende må fordelingen på sociale grupper bygge på beregninger og skøn, da en fuldstændig medlemsstatistik mig bekendt ikke eksisterer. Var KU, som den selv hævdede, et »spejlbillede« af det danske folk³¹, eller var bestemte sociale lag overrepræsenterede i forhold til andre? Som kildemateriale til belysning af denne problemstilling er man henvist til partielle medlemsstatistikker offentliggjorte i KU-pressen³², samtidige udtalelser fra ledende KUere og interviews med 30'ernes ledende KUere. I forbindelse med benyttelsen af de partielle medlemsstatistikker, hvor medlemstilgangen i en kortere pe-

26. Oplyst af Leo Dane i et interview, forfatteren tog d. 15.3.1974.

27. »Konservativ Ungdom«, d. 1.9.1933 og d. 1.11.1935.

28. Asger Jensens virkelige profession blev efter en forespørgsel oplyst af Jack G. Westergaard på et møde i partiets hovedbestyrelse d. 6.12.1935, pk. nr. 15, Det konservative Folkepartis Arkiv, RA. jf. biografien i Blå Bog 1976.

29. »Konservativ Ungdom«, 1.9.1933 og 1.11.1935.

30. Ibid.

31. »I sin sociale sammensætning er KU blevet et spejlbillede af det danske folk« (fra KU-pjecen: »Ned med klassekampen«, se også Jack G. Westergaard, I den sociale nationalismes tidsalder, *Det nye Danmark*, april 1935, s. 124.

32. *Konservativ Ungdom*, 15.2.1934; 1.1.1935 og 15.7.1935.

riode er oplyst, og hvoraf fordelingen på sociale grupper fremgår, til beregning af hele medlemsmassens sociale fordeling, må man være opmærksom på, at der er tale om et udvalg. Herved er også faren for tendens automatisk til stede. Hvilken tendens, der sandsynligvis har været styrende for udvalget af statistikker til offentliggørelse, kan man få et indtryk af ved at betragte de kommentarer, hvormed KU-pressen ledsagede medlemsstatistikkerne. Heraf fremgår det nemlig klart, at et af formålene med offentliggørelsen har været at dokumentere KUs sociale bredde over for offentligheden og politiske modstandere. Med dette forbehold in mente kan antallet af lærlinge og arbejdere i KU skønsmæssigt takseres til 5–10 pct.³³

For funktionærandelens vedkommende kan beregningen heraf også baseres på den sociale fordeling i de ledende organer og på udtalelser fra ledende KUere og O. P. Bouet³⁴. På dette grundlag må 50–60 pct. funktionærer blandt KUs medlemmer betragtes som den mest sandsynlige konklusion. Med andre ord: KU omkr. 1933–35 var ikke i sin sociale sammensætning noget »spejlbillede« af det danske folk. Blandt medlemmerne og i de ledende organer gjorde en stærk overrepræsentation af funktionærer, og det vil især sige handels- og kontormedhjælpere, sig gældende. I Københavns KU har der dog sikkert været et betydeligt islæt af lærlinge og arbejdere, men hvorvidt det samme har gjort sig gældende på landsplan, er det vanskeligt at udtale sig om ud fra det eksisterende kildemateriale.

Men hvad kunne da KU tilbyde disse handels- og kontormedhjælpere? I KUs 1934 program med dets tydelige fascistiske og korporative tendens er man ofte tilføjelig til at overse de klare handels- og kontormedhjælperrelevante sociale krav i programmet. Vel var krav om »anstændige lønforhold« og »rimelige arbejdsvilkår« i sig selv ikke særligt vidtgående, men set i sammenhæng med den anti-materialistiske nøjsomhedsmoral, der ellers prægede programmet, var de bemærkelsesværdige. Og hvad vigtigt er i nærværende sammenhæng: med 1934-programmet i baghånden kunne funktionærmedlemmerne i KU legitimere sociale krav over for ledelsen.

Den her anlagte sociale synsvinkel på KU kan også bidrage til at ka-

33. *Konservativ Ungdom* oplyser d. 15.7.1935, at Kbh.s KU havde 1.400 lærlinge og arbejdere blandt medlemmerne.

34. På et tosidigt HK-KU-møde i Odense i april 1936 udtalte Jack G. Westergaard, at de »fleste« af KUs medlemmer var handels- og kontormedhjælpere. (*Konservativ Ungdom* 15.4.1936). På Det konservative Folkepartis landsmøde d. 6.10.1933 udtalte Bouet, at »halvdelen« af KUs medlemmer var privatfunktionærer, RA, Det konservative Folkepartis Arkiv, pk. nr. 15.

ste nyt lys på det ambivalente forhold i 1930'erne mellem KU og moderpartiet. På den ene side betonedes KU sin selvstændighed i forhold til partiet. Denne bevidste distancering fra Det konservative Folkeparti hænger sammen med en frygt fra bl. a. Jack G. Westergaards side³⁵ for, at KU skulle virke mindre troværdig i lønmodtagerkredse – gennem en alt for nær tilknytning til Det konservative parti. Partiet var nemlig i sådanne kredse omgærdet af en – efter Jack Westergaards opfattelse uberettiget – »social mistillid«. På den anden side betonedes KU en samhörighed med moderpartiet, idet det med sin organisation og sine kontakter til arbejdsgiverkredse var ungdomsorganisationens vigtigste forbunds-fælle i dens bestræbelser på at realisere 1934-programmets sociale krav.

Betydningen af HKs indmeldelse i 1932 i DsF

I 1932 vedtog HKs kongres at indmelde forbundet i De samvirkende Fagforbund. To gange tidligere – i 1922 og 1928 – havde HKs ledelse vedtaget en indmeldelse i DsF, og begge gange var beslutningen blevet forkastet af et flertal af medlemmerne ved en urafstemning. Indmeldelsen i 1932 blev vedtaget uden urafstemning³⁶.

Indmeldelsen i 1932 var den umiddelbare anledning til, at KUs ledelse gennem læserbreve i »Konservativ Ungdom« fra medlemsside blev afkrævet svar på følgende spørgsmål: 1. Kan en KU'er forsvare at stå som medlem af det »røde« HK? 2. I benægtende fald: Hvilke alternativer til HK kan KU da opstille?³⁷ Svaret fra KUs ledelse var ikke til at misforstå, idet det rummede en advarsel mod at indmelde sig HK, der karakteriseredes som en ren og skær »propagandaorganisation«³⁸. Politiske hensyn var KU-ledelsens begrundelse for at fraråde medlemskab af HK. Samtidig rummede svaret et vagt formuleret løfte om en anden løsning på medhjælpernes sociale problemer.

KUs bestræbelser gik i første omgang ud på at skabe en alternativ fagforening for medhjælpere. Allerede på KUs delegeretmøde i Nakskov i 1934 stod det imidlertid klart, at tanken ikke lod sig realisere, og man besluttede som en konsekvens heraf at give grønt lys for medlemskab af HK for om muligt derved at søge forbundet ændret »indefra«.

35. Jack G. Westergaard: »I den sociale nationalismes tidsalder«, *Det nye Danmark*, april 1935, s. 124.

36. Pedersen, 1950, s. 172, 210 o. 230.

37. Se note 5.

38. *Konservativ Ungdom*, d. 15.2.1932.

Beslutningen blev foreløbig ikke offentliggjort, og blev den 31. august 1934 forelagt for Det konservative Folkepartis hovedbestyrelse af Jack G. Westergaard. I sit indlæg forbeholdt han KU ret til at tale frit om de arbejdsgivere, der lønnede deres kontormedhjælpere dårligt, og om Nakskovbeslutningen sagde han: »Vi har søgt at skabe en konservativ kontormedhjælperforening, men det er desværre ikke lykkedes os, hvorfor vi har anbefalet vore folk at melde sig ind i den bestående, ikke af sympati, men for at ændre hele den politik, der råder der«³⁹. Partiformanden Christmas Møller støttede i denne sag KU, hvorimod Dansk Arbejdsgiverforenings formand Julius Madsen meget stærkt imødegik beslutningen bl. a. med truslen om at forlade partiet, hvis den førtes ud i livet. En skarp ordveksling fulgte Julius Madsens indlæg, i forbindelse med hvilken Poul Sørensen, der dengang var KUs næstformand, kraftigt tog til genmæle mod Dansk Arbejdsgiverforenings formand. Efter en frokost-pause blev man enige om at udsætte en evt. offentliggørelse af Nakskovbeslutningen, indtil alle muligheder for et fagligt alternativ til HK var undersøgt.

I de følgende 14 måneder forhandlede KU og DA om etableringen af såkaldte upolitiske arbejdsløshedskasser til handels- og kontormedhjælpere. Forhandlingerne endte uden resultat. Det spørgsmål, de i sidste instans var strandet på, var magtforholdene i kassernes bestyrelse. Her stod DA stejlt på kravet om arbejdsgiverdominans, mens KU ligeså stejlt krævede paritet mellem funktionærer og arbejdsgivere.

Efter at forhandlingernes definitive forlis var klart for alle, aflagde Poul Sørensen beretning for partiets hovedbestyrelse om forhandlingernes gang, hvor han betegnede de tilbud, DA i forhandlingerne havde givet KU, som »fuldstændig uantageligt« for KU. Konsekvensen af sammenbruddet var, at KU nu måtte acceptere, at medlemmerne meldte sig ind i HK. Han sluttede sit indlæg med at understrege, at man sikkert i fremtiden ville finde Konservativ Ungdom gående ind for et aktivt arbejde inden for HK, og at dette på flere områder muligvis ville kunne afstedkomme standpunkter, som ikke før havde været kendt inden for partiets rammer⁴⁰.

KUs ændrede holdning til HK var således frugten af mislykkede forsøg på at skabe først en alternativ fagforening siden en alternativ arbejdsløshedskasse for medhjælpere.

39. RA, Det konservative Folkepartis Arkiv, pk. nr. 9, ref. af mødet i hovedbestyrelsen, d. 31.8.1934.

40. RA, Det konservative Folkepartis Arkiv, pk. nr. 9, ref. af mødet i hovedbestyrelsen d. 6.12.1935.

Forhandlingerne mellem Dansk Arbejdsgiverforening og KU var helt uofficielle, men rygter må alligevel være sivet ud, idet Jack G. Westergaard, Poul Sørensen og Carsten Raft – mod bedre vidende⁴¹ – d. 5. feb. 1936 i Berlingske Tidende (over for offentligheden) dementerede, at KU nogensinde skulle have haft planer om at oprette en upolitisk fagforening for handels- og kontormedhjælpere.

Konsekvensen af KUs fagforeningspolitiske fiasko var, at KU nu officielt gav grønt lys for indmeldelse i HK⁴².

Hvilken effekt boycott-linjen fra 1932–36 havde på HK er det vanskeligt at vurdere, idet HK netop i disse år befandt sig i en kraftig medlemsfremgang. KUs nye strategi – at søge HK ændret »indefra« – viste sig også at bygge på et helt urealistisk grundlag, og den resulterede kun i ubetydelige episoder, der dog nød den borgerlige presses store bevågenhed⁴³.

Den faglige politiks forlis havde automatisk anbragt en politisk løsning af funktionærspørgsmålet øverst på dagsordenen. Hertil kom, at KUs eksplosive medlemsfremgang omkring 1935 var afløst af stagnation, og at partiets resultat ved folketingsvalget i 1935 slet ikke kunne stå mål med de forventninger, man i konservative kredse havde næret hertil. Begge tendenser – KUs medlemstal og partiets valgresultat – blev inden for KU og partiet tolket som tegn på, at funktionærernes tålmodighed var ved at være opbrugt, og konstateringen heraf var udgangspunkt for krav om en mere aktiv funktionærpolitik⁴⁴.

Det konservative Folkeparti og funktionærloven

Partiets funktionærudvalg, der var den institutionelle ramme for de partiinterne kontroverser omkring funktionærloven, var blevet nedsat i 1931, og havde frem til oktober 1936 direktør og landstingsmedlem Halfdan Hendriksen som formand.

I udvalget sad fremtrædende repræsentanter for Dansk Arbejdsgiver-

41. Jf. Jack Westergaards udtalelse d. 31.8.1934 (note 39).

42. Jack Westergaard udtalte i april 1936 på et KU-HK møde, at han anbefalede funktionærmedlemmer af KU at træde ind i HK og gøre sig gældende der. *Konservativ Ungdom*, 15.4. 1936.

43. Som eksempel herpå kan nævnes den såkaldte Skiveaktion, hvor 40 medlemmer af HKs afdeling, Skive, protesterede mod »partipolitisk misbrug af HK«. *Konservativ Ungdom*, maj 1937, Dansk Handels- og Kontormedhjælper Tidende, 37. årg. 1.5.1937 og 1.6.1937.

44. J e n s W i n t h e r: *Fra krise til krig* (1966), s. 52 ff.

forening, Industrirådet, Grosserer-Societetet og De samvirkende Købmandsforeninger. Over for denne arbejdsgivergruppe sad O. P. Bouet (afløste Halfdan Hendriksen som udvalgets formand) samt en række ledende KUere som funktionærernes talerør. Også politikere som A. Fraenkel og Christmas Møller havde sæde i udvalget.

Tanken om en funktionærlovgivning var ingenlunde ny inden for Det konservative Folkeparti, idet den allerede i 1919 var blevet rejst, men afvist af partiets landsråd⁴⁵. Senere blev kravet om en funktionærlovgivning på partiets landsmøde d. 6. oktober 1933 optaget som punkt 11 i partiprogrammet. Helt uden gnidninger havde optagelsen ikke været, idet Industrirådets direktør G. E. Hartz på et tidspunkt havde forsøgt at erstatte den senere vedtagne formulering med en mere udvandet version. Hartz' manøvrer kaldte Bouet til talerstolen, hvorfra han skildrede konsekvenserne af en fortsat laden-stå-til på det funktionærpolitiske område. »Hvis vi ikke fra partiets side viser villighed, går funktionærerne i tusindvis til Socialdemokratiet. Jeg tvivler ikke på ungdomsorganisationen – dem har jeg bag mig – thi halvdelen af dem er privatfunktionærer«⁴⁶. Denne udtalelse faldt i 1933.

Omkring 1935–36 begynder en udvikling, hvormed funktionærudvalget, der hidtil nærmest havde haft karakter af en uforpligtende »diskussionsklub«, ændredes til et mere konkret arbejdende organ. Således forelægges på mødet 11. november 1936 et funktionærlovsforslag udarbejdet af KUeren Poul Stockholm, der dengang var sekretær i Socialministeriet. Forslaget omfattede alle individuelle kontraktforhold (dvs. ikke kun funktionærstillinger). Derimod omfattede det ikke arbejdsforhold, der var regulerede gennem en kollektiv overenskomst mellem DA og DsF. Heller ikke lærlinge og offentligt ansattes arbejdsvilkår var omfattet af forslaget. Det beskæftigede sig endvidere alene med arbejdsvilkårene (opsigelse, ferie, løn under sygdom m. m.) – altså ikke løn- og arbejdstid⁴⁷.

Blandt funktionærlovstilhængere i udvalget var der nogen uenighed om den i forslaget anvendte terminologi, idet den gamle isolationsstrategiker A. Fraenkel stærkt beklagede den manglende funktionærspecificitet i forslaget og i titlen. Han havde f. eks. gerne set termen »principal« erstatte den i forslaget mere almene benævnelse »arbejdsgiver«.

45. Jørgen Hatting: *Fra Piper til Christmas Møller* (1966), s. 142–43.

46. RA, Det konservative Folkepartis Arkiv, pk. nr. 15, ref. af debatten på landsmødet d. 6. okt. 1933.

47. Det konservative Folkepartis Arkiv, Hovedkontoret, ref. af funktionærudvalgets møde d. 11.11.1936 og d. 27.11.1936.

Fraenkels kritik gav anledning til en mere principiel debat, hvor bl. a. KU formanden (fra 1936–38) Aksel Møller tilbageviste Fraenkels indvendinger med en henvisning til den »moderne« konservatismes uvilje mod at adskille klasser, og han skitserede integrationsstrategiens hovedindhold: nemlig at gøre arbejderen mere »modtagelig« for konservativ påvirkning gennem hans integration i mellemstanden f. eks. gennem opnåelse af funktionærvilkår⁴⁸. De to fløje, der udskilte sig i forbindelse med diskussionen, nåede dog frem til et kompromis, der bl. a. kom til udtryk i titlen, og som alle – på nær den gamle hugaf dr. Fraenkel – kunne gå ind for.

Langt alvorligere end de ovenfor skildrede kontroverser var den kritik, købmand Georg Hansen og købmand A. S. H. Jeppesen på detailhandelns vegne rejste mod Stockholms forslag⁴⁹. Med en henvisning til opinionen blandt de mindre handlende advarede Georg Hansen partiet mod at realisere forslaget, som han karakteriserede som »rent socialistisk«. Det lykkedes ikke at få et kompromis i stand mellem funktionærlovstilhængerne og detailhandelens repræsentanter, og under de ret skarpe meningsudvekslinger, der fandt sted i kølvandet på Georg Hansens udfald, placerede parti- og gruppeformanden Christmas Møller klart sit lod i funktionærlovstilhængerens vægtskål. Christmas Møllers indlæg skal refereres her ikke blot p. g. a. dets relevans i nærværende sammenhæng, men også fordi det er centralt for en forståelse af hans politiske visioner i mere generel forstand. Svaret til Georg Hansen lød således: »Til Georg Hansen vil jeg sige: Der er ingen kunst i at gøre det, Georg Hansen vil. Men vil vi lave det samfund, der kan bære ud fra vore synspunkter, og som i sin idé appellerer til alle klasser, til købmænd, funktionærer og den øverste del af arbejderklassen, så er det politik. Og den politik vil vi lave. Og bliver det nødvendigt vil vi lave den uden d'herrer. Det vil jeg i hvert fald«.

Striden fandt sted for lukkede døre, men afspejledes dog f. eks. i en kronikserie af Bouet i Berlingske Tidende i november 1936, hvor Bouet anklagede arbejdsgiverne for i funktionæranligger i virkeligheden at modarbejde vitale egeninteresser⁵⁰. Han karakteriserede – med henvisning til udlandet – arbejdsgivernes frygt for en funktionærlovgivning som helt ubegrundet og hæftede betegnelsen »socialistfabrikanter en gros« på de dårlige arbejdsgivere, der behandlede deres medhjælp mindre godt.

48. Det konservative Folkepartis Arkiv, Hovedkontoret, ref. af funktionærudvalgets møde d. 27.11.1936.

49. Det konservative Folkepartis Arkiv, Hovedkontoret, ref. af funktionærudvalgets møde d. 15.12.1936.

50. Berlingske Tidende, d. 8.11., d. 13.11. og d. 22.11.1936.

I striden mellem funktionærtilhængerne og detailhandelen holdt de tilstedeværende repræsentanter for større virksomheder sig enten i baggrunden eller – som Holger Unmack og Halfdan Hendriksen – tog parti for en funktionærlov.

Fra senere meningstilkendegivelser fra DA og Industrirådet ved vi, at man principielt tog afstand fra en funktionærlovgivning, hvad enten den forelå i skikkelse af et konservativt forslag eller var resultatet af et radikalt-socialdemokratisk samarbejde⁵¹.

Der var imidlertid forskel på den argumentation, hvormed DA og Industrirådet begrundede deres modvilje, og den detailhandelens organisationer leverede. Mens Dansk Arbejdsgiverforening og Industrirådet nøjedes med at betegne en funktionærlovgivning som et overflødigt indgreb, gik detailhandelens modstand på den skadevirkning, en sådan lovgivning måtte forventes at få for de mindre handlende.

Som nævnt betød detailhandelens advarsler ikke, at arbejdet med forslaget indstilledes, og 15. december kunne udvalget færdigbehandle Stockholms forslag. Herefter ville Christmas Møller videreeksperere det til rigsdagsgruppen. Hvordan stemningen har været her, er det p. g. a. manglende kildemateriale vanskeligt at udtale sig om; men i hvert tilfælde fremsatte Det konservative Folkeparti på en af samlingens sidste dage – 7. maj 1937 – et forslag til lov om individuelle arbejdsaftaler. Forslaget genfremsattes i uændret form 15. oktober 1937. Kort forinden (på partiets landsmøde i Århus 9.–10. oktober) havde Christmas Møller sikret sig partiorganisationens støtte til forslaget⁵².

Hermed var funktionærlovens præ-parlamentariske fase afsluttet. Udviklingen fra maj 1937 til april 1938, hvor funktionærloven vedtoges skal kun skitseres her, da den allerede findes behandlet andre steder⁵³.

HK reagerede på det konservative forslag med en stærk kritik, dels i Handels- og Kontormedhjælpertidende, dels gennem en fordømmelse vedtaget af HKs repræsentantskab og endelig gennem afgivelse af et juridisk responsum udarbejdet af forbundets juridiske konsulent, overretssagfører Einer Hansen⁵⁴. Den rejste kritik lå dels på et principielt plan som

51. Folketingets Arkiv, Arbejdsforhold, nr. 28, bilag I-II, erhvervsorganisationernes svar (afgivet d. 25.–26.3.1937).

52. Berlingske Tidende, d. 11.10.1937, s. 2.

53. Erik Rasmussen: *Velfærdsstaten på vej 1913–39* (1971), s. 487–88; Pedersen, 1950, s. 276–95; B. S. Christensen: *Tilblivelsen af lov af 13.3. 1938 vedrørende retforholdet mellem arbejdsgivere og funktionærer i private erhvervsvirksomheder* (Århus, 1973, utrykt samfundsfagsspeciale – bygger ikke på utrykt arkivmateriale).

54. D. 20.6.1937 vedtog HKs repræsentantskab en resolution, der kritiserede De

en kritik af særlovgivningstanken, hvis intentioner blev betegnet som organisationsfjendtlige, dels som en kritik af de enkelte bestemmelser i forslaget. Med udgangspunkt i det juridiske responsum fastslog man her, at det konservative forslag kun på et enkelt område (ferie) betød et fremskridt i forhold til gældende retspraksis, mens det på alle andre områder enten betegnede en stadfæstelse eller endog en forringelse i forhold til gældende praksis.

Fra radikal side blev forslaget også kritiseret, men alene dets indhold, idet man i princippet gik ind for særlovgivningstanken⁵⁵.

Efter førstebehandlingen, hvor et flertal for en funktionærlovgivning kunne konstateres, ændrede socialdemokraterne signaler, og på et møde hos Stauning fik folketingsmand Gustav Pedersen, der tillige var formand for HK i København, pålæg om at optage forhandlinger med J. Hassing-Jørgensen fra Det radikale Venstre om konkrete ændringer i Det konservative Folkepartis forslag⁵⁶.

I det forslag, de to partier relativt hurtigt enedes om, var der sket dels en præcisering, dels en udvidelse af lovens gyldighedsområde. Præciseringen bestod i, at loven nu indeholdt en definition af funktionærbegrebet, og udvidelsen i at alle funktionærer nu var omfattet af loven. Ligesom det konservative forslag dækkede loven alene arbejdsvilkårene. Dog var ferieområdet ikke med mere, idet det blev dækket af den omtrent samtidigt vedtagne ferielov. Af nye punkter var bl. a. kommet en fastslåelse af organisationsretten i § 8. En anden vigtig ny bestemmelse gik ud på, at lovens opsigelsesvarsler i tilfælde af arbejdskonflikt automatisk veg til fordel for organisationernes varslingsbestemmelser (§ 2).

Der var endvidere sket en klar indholdsmæssig forskydning i funktionærernes favør, idet princippet om paritet mellem principalens og funktionærens forpligtelser over for hinanden (i tilfælde af opsigelse o. l.) var opgivet. Til den indholdsmæssige revision kom en afhjælpning af det konservative forslags værste tekniske skavanker.

Da socialministeren i forbindelse med lovens udarbejdelse bad erhvervs- og faglige organisationer om en meningstilkendegivelse, gentog det billede, vi allerede kender fra de interne opgør i Det konservative

konservatives forslag (*Dansk Handels- og Kontormedhjælpertidende*, 37. årg., 7, 1.7.1937, det juridiske responsum samme sted). Det konservative Folkepartis forslag blev kritiseret i næsten hvert eneste nr. af DHKT fra maj-dec. 1937.

55. se f. eks. J. Hassing-Jørgensens udtalelser på et politisk møde med funktionærspørgsmål som tema, med deltagelse af Socialdemokratiet, Det konservative Folkeparti, Venstre og Det radikale Venstre (referat i DHKT, 12, 1,12, 1937, s. 139-40).

56. Pedersen, 1950, s. 289.

Folkeparti, sig. Detailhandelen vendte sig i svaret til socialministeren kraftigt mod loven, hvis konsekvenser udmaledes som ikke mindre end katastrofale for standens fortsatte evne til at beskæftige lønnet medhjælp, og henstillede kraftigt, at de mindre handlende måtte blive undtaget fra loven. Dansk Arbejdsgiverforening og Industrirådet var heller ikke tilhængere af loven, men argumentet var her, at den var udtryk for et overflødig statsindgreb. Fra Grosserer-Societetets side forelå p. g. a. vanskeligheder med at få indhentet svar fra medlemmerne ikke nogen kommentar. Dog henstillede man for en sikkerheds skyld, at lovens vedtagelse måtte blive udsat til næste samling.

Ved lovens 3. behandling i landstinget stod Det konservative Folkeparti som det eneste splittet, idet Aksel B. Lange med henvisning netop til detailhandelens forhold anbefalede sin gruppe at undlade at stemme, mens partifællen Halfdan Hendriksen på trods af diverse beklagelser over, at det desværre ikke var lykkedes at imødekomme de handlendes ønsker, alligevel måtte anbefale sin gruppe at stemme for loven, da den betegnede et stort socialt fremskridt.

Sammenfatning og konklusion

Funktionærlovens forhistorie inden for Det konservative Folkeparti er i det foregående blevet skildret med henblik på en analyse af, hvilke politiske, ideologiske, sociale eller økonomiske kræfter, der lå bag partiets udspil i maj 1937.

Ofte antages det private erhvervsliv at øve stor indflydelse på konservativ politik, men i dette tilfælde må denne antagelse afvises. Partiets funktionærpolitik må siges at være realiseret mere på trods end på grund af det private erhvervslivs ønsker.

Fagbevægelsens – og det vil her sige HKs – betydning må i betragtning af forbundets principielle modvilje mod en særlovgivning også have været af mere indirekte karakter. Det gælder dog ikke for Fællesrepræsentationen for danske Funktionærforeninger, der med Bouet i spidsen gik ind for en særlig funktionærlovgivning.

Tilskyndelse eller pres fra andre partier må siges at have spillet en minimal rolle. For Det radikale Venstre, der ved siden af Det konservative Folkeparti var det eneste parti, der aktivt arbejdede for en funktionærlovgivning, kom det konservative initiativ som en – ikke ubetinget behagelig – overraskelse. Initiativet kan heller ikke siges direkte at være affødt af nogen styrket parlamentarisk position, idet den borgerlige op-

position netop i 1936 havde mistet flertallet i landstinget. Indirekte kan tabet selvfølgelig have medvirket til en erkendelse af det illusoriske i en fortsat obstruktionspolitik og derved fremmede for en mere konstruktiv politik.

Christmas Møllers klare stillingtagen for funktionærloven i striden med detailhandelen har ganske givet været af stor betydning, men om nogen egentlig initierende indsats var der ikke tale.

Den konklusion, ovenstående overvejelser må lede til, er, at drivkraften bag konservativ funktionærpolitik ikke kan lokaliseres til hverken det private erhvervsliv, til fagbevægelsen, til andre partier eller til enkeltpersoners virke. Skal det dynamiske element i konservativ funktionærpolitik lokaliseres, må det være i de vedvarende krav om en aktiv funktionærpolitik, som O. P. Bouet og KU stillede partiet overfor i løbet af 30'erne.

Både for KUs og Bouets vedkommende lå der bag kravene til partiet et pres fra hhv. arbejdsledere, tekniske funktionærer og 10–15.000 handels- og kontormedhjælpere, der stod i KUs rækker. KUs bestræbelser gik frem til 1936 ud på at bekæmpe HK på en såvel politisk som faglig front, hvilket mislykkedes, hvorefter KU begrænsede sig til en politisk løsning på funktionærernes sociale problemer, mens den faglige politik blev overladt til HK.

KU forsøgte under 30'ernes krise gennem sin politik at fremstå som et adækvat svar på medhjælpernes sociale problemer. Ud fra det store antal medhjælpere i KUs rækker er det sandsynligt, at mange også en tid har opfattet KU som en reel mulighed. I hvert tilfælde kan et pres fra disse funktionærer på KU spores i læserbreve i »Konservativ Ungdom« og i udtalelser fra ledende KUere, der ved flere lejligheder over for partiet talte om et pres, en stemning, en stigende utålmodighed blandt KUs funktionærmedlemmer⁵⁷.

Hvorfor så tilsyneladende mange medhjælpere valgte KU som forbundsfælle, er det vanskeligt at udtale sig entydigt om. Til en vis grad hænger det vel sammen med den særlige gennemslagsform, krisen fik for funktionærerne, nemlig som både en materiel-social krise og som en social identitetskrise.

57. Poul Sørensen talte ved funktionærudvalgets møde d. 27.11.1935 om »den stærke stemning ude i landet«, som KU indtil videre havde holdt igen overfor, men hverken kunne eller ville fortsætte med at tøjle. Det konservative Folkepartis Arkiv, Hovedkontoret; Bouet: (se note 46); Poul Sørensen som svar til Julius Madsen på hovedbestyrelsesmødet d. 31.8.1934: »Vi har hundreder af arbejdsløse i vor forening. Hvad skal vi sige til dem«, RA, Det konservative Folkepartis Arkiv, pk. nr. 9.

HK byggede sin faglige politik på en solidaritet med den arbejderklasse til hvilken funktionærerne objektivt set selv hørte, mens KU hævdede en særlig mellemstandsidentitet for funktionærerne i et i øvrigt – efter KUs opfattelse – allerede eksisterende folkefællesskab. Samtidig med, at KU på denne måde tilgodeså reelle social-psykologiske behov hos medhjælperne, var den imidlertid også nødt til i sin politik at reflektere funktionærproblematikkens rent materielle aspekter gennem en række sociale krav. I sine forsøg på at stable en alternativ fagforening på benene snublede KU over sociale modsætningsforhold, hvis eksistens man havde benægtet, og hvis realitet man fortsat søgte at bortforklare gennem dæmoniseringer af uvillige arbejdsgivere.

Funktionærlovens forhistorie kan også bidrage til en øget indsigt i Det konservative Folkepartis indre struktur. Den mest iøjnefaldende skillelinje er i den forbindelse skellet mellem »gammel« og »ny mellemstand«, personificeret i hhv. købmand Georg Hansen, købmand A. S. H. Jepsen og værkfører Bouet, sekretær, cand. polit. Jack G. Westergaard, sekretær Poul Sørensen, Aksel Møller m. fl. Funktionærloven var katalysator for en udvikling, der lod kontroverser om idémæssige spørgsmål træde i baggrunden for en tid, idet den bragte overbeviste demokrater som J. Christmas Møller og notoriske anti-parlamentarikere som Jack G. Westergaard i samme bås.

En anden skillelinje, hvis konturer træder mindre klart frem, men som alligevel kan anes, er skellet mellem stor- og småkapital, mellem industri og detailhandel, mellem direktør Halfdan Hendriksen, direktør ML. Holger Unmack m. fl.⁵⁸ og købmand Georg Hansen, købmand Axel B. Lange. Axel B. Lange var formand for Provinshandelskammeret 1932–39, og for Dansk Principalforening 1920–39.

Den interesse, de større virksomheder kunne have i funktionærlovgivning lå i dens mulige erhvervsstrukturelle virkninger. De bestod i, at de mindre virksomheder blev tvunget til at antage en række minimumsvilkår ved beskæftigelsen af lønnet medhjælp, hvorved mulighederne for at konkurrere på lave forpligtelser over for funktionærarbejdskraften blev mindre. Imidlertid var det kun enkeltpersoner med baggrund i større virksomheder, der gav udtryk for en positiv holdning til en funktionærlovgivning, og ikke Dansk Arbejdsgiverforening og Industrirådet som organisationer betragtet. Dette hænger sammen med, at de to organisationer og især Dansk Arbejdsgiverforening jo ikke var sammensat af nogen homogen gruppe af arbejdsgivere. For organisationernes indre sammenhold

58. F. eks. dir. Chr. H. Olesen, dir. E. Boeck-Hansen.

har funktionærlovens gennemførelse som et politisk diktat da været en afgjort fordel.

Som nævnt ovenfor i forbindelse med omtalen af Fraenkels ideologiske begrundelse for funktionærpolitikken havde erhvervslivet som helhed betragtet en interesse i en funktionærpolitik i det omfang, den opretholdt funktionærgruppen som et samfundsbevarende potentiale. Den rent faktiske modvilje, det konservative initiativ blev mødt med fra erhvervslivets side, hænger sammen med, at de interesser, Fraenkel havde peget på var interesser på langt sigt, mens erhvervslivets kortsigtede interesser i profitmaximering til en vis grad var i modstrid med funktionærlovens regulerings- og funktionærbeskyttelses intentioner.